

# När stenen brinner

Recension från 1998 av Björn Håkansons *När stenen brinner*.

”Först då man fått ett köttsligt förhållande till orden, börjar man bli författare”, skriver den store spanske poeten José Angel Valente i en liten praktika som kom ut här-omåret. Jag tror att den svenske poeten Björn Håkanson skulle distansera sig från det påståendet. Och ändå kunde hans poetiska författarskap beskrivas som ett långsamt accepterande av Valentés tes. Från den nyenkle poet som i 1963 års samling, *Mot centrum*, sakligt räknar upp innehållet i ett köksskåp, över den politiskt motiverade skald som i 1975 års samling gör rent hus med Gunnar Ekelöfs borgerliga individualism, till den poet som nu publicerar följande dikt, är avståndet onekligen långt.

Kallas sorg, en frusen klump  
som stulit kroppen obesedd  
med övergivna röster kretsande  
i schaktet för försvinnande  
och stum musik. Aldrig mer  
är livet som innan. Och döden  
är en dvärg i denne jätte.

Många tycker sig, tror jag, mot den bakgrunden kunna reducera Björn Håkansons poetiska utveckling till en anpasslighet efter tidens poetiker. Men där misstar de sig, vill jag påstå. Håkanson har alltid varit en utpräglat intellektuell poet, i Vilhelm Ekelunds tradition, som sökt den fria vinkeln och distansen, men som – kanske just därför – inte sällan råkat i beroenden. Han, om någon, har fått erfara att inte ens ironin är en pålitlig position för den som misstror språket och traditionen. Så när han nu, på äldre dar, slagit in på den ”inre och undre” väg han förut förkastade, är det bara följdriktigt. Och ur denna följdriktighet stiger en ny frihet, som jag skulle vilja kalla – mod.

Ja, det som imponerar mest på mig i Björn Håkansons nya samling *När stenen brinner* är modet att trotsa banalitetens tabu. Dikterna koncentrerar sig på den sorts elementära upplevelser som vi vanligen avvisar som just banala: häpnaden, den existentiella svindeln och hänförelsen. De poeter som tar sig an den sortens stoff åstadkommer i sällsynta fall något genialt, som Almqvist i sina *Songes*, men betydligt oftare hamnar de i det insändarsidesbanala. Björn Håkanson räds inte den balansen och ibland, som i den ”Essay om evigheten” som blott rymmer det enda ordet ”Nu”, väger han definitivt inte över

åt Almqvists håll. Men för det mesta balanserar dikterna i *När stenen brinner* precis på gränsen mellan löje och insikt, som till exempel i dikten ”Ny jord”:

Ljuset över din skuldra  
när du står framför spegeln.  
Du är en dröm, och en erfarenhet,  
en gräns, och ett landskap  
där minnet färdas fritt, och nuet  
gör sin dagliga resa.  
Och jag som förfäktat historiens död!  
Din kropp säger mot: i din närvaro  
har jorden åter börjat snurra.

Slutet av denna dikt är signifikativt. Å ena sidan kan det läsas som komisk romantisk hyperbol: det är din närvaro som får jorden att snurra! Å andra sidan kan det läsas som en elementär filosofi: vem kan förfäktat historiens slut inför vetenskapen om att dygn ständigt läggs till dygn och att den älskades kropp åldras och en gång skall dö? De två läsningarna utesluter varandra, och poeten lyckas på så vis göra dubbelheten till diktens själva väsen. Den är på en gång banal och sofistikerad. Det är mer än skickligt gjort.

I en av bokens många prosadikter formulerar Håkanson en ontologi som säger att blott det som någon gång iaktas finns till. Jag tror att det är mot den bakgrunden man skulle förstå hans nya dikter. Han vill skriva en poesi som beaktar hela människan. Hans ”undre och inre väg” är inte asocial som Gunnar Ekelöfs, utan tvärtom emancipatorisk och social. Den vill lysa upp och bringa i dagen också det triviala och banala, ja allt det som annars hotar att bli intets fångst.

Och här går det en rak linje från den nyenkle poeten i genombrottsboken *Mot centrum* till drömdiktaren och elegikern i *När stenen brinner*, en linje som handlar om jaget, ja om människan som en social konstruktion. Blott genom andra är vi, upprepar Björn Håkansons dikt envetet genom decennierna. Den avgörande skillnaden mellan den poesi han skrev för 35 år sedan och den han skriver idag ligger, tror jag, snarare i språksynen.

Det finns förvisso ännu reminiscenser av språkspelaren Håkanson i den nya samlingen, men i grunden söker sig hans poesi numera mot världen bortom språket. Så har hans antimodernistiska materialism vänts i en romantisk idealism som inte ens väjer för den mest aristokratiska av den lyriska modernismens idéer, tanken om ett språk bortom språket, blott tillgängligt som Poesi.

En annan av José Angel Valentés formuleringar lyder: ”Orden skapar rymder, hål, kratrar, tomrum. Dessa är dikten.” Så långt går kanske inte hans knappt tio år yngre svenska kollega, ännu. Men Björn Håkanson är omprövningens poet och de poetiska konsekvenserna av boken är kanske än en gång större än han själv anar. Vart den inkarnerade poesi bortom bokstäverna som Björn Håkanson förespeglar oss i dikten ”Efter ö” skall leda, ger den nya boken inget klart besked om. Men nog lovar den en storslagen fortsättning på författarskapet:

Det visste jag inte förr, när kroppen  
rymdes på en plansch och fåglar  
bara var främmande ord i en läxa;  
då måste jag bestiga berg för att få utsikt,  
då kunde jag springa i timmar längs en strand  
jagande en bro till andra sidan; nu  
kallar jag kroppen det möjliga:  
en bro till alla sidor, ett alfabet  
som fortsätter efter ö.  
Och därför att du stillnat hos mig  
vet jag nu allt om flykt och oro, avstånd,  
hopplösa begär – jag vet, och glömmer.

MAGNUS WILLIAM-OLSSON

## Uppgifter

### 1. Vad står, enligt recensenten, i centrum för Håkansons författarskap?

- A Fascinationen inför förhållandet mellan liv och död.
- B Författaren själv som uttolkare av tidsandan.
- C Oviljan mot att bli placerad i ett fack.
- D Människan som samhällelig varelse.

### 2. Hur kan man bäst karakterisera den Håkanson som skrivit *När stenen brinner*, så som recensenten ser honom?

- A Anpassling
- B Drömtydare
- C Balanskonstnär
- D Förförare

**hyperbol** = uttryck som innebär en stark (medveten) överdrift

**ontologi** = läran om tillvarons egentliga beskaffenhet

**reminiscens** = svag eller ofullständig minnesbild

### 3. Enligt recensenten finns det en avgörande skillnad mellan den poesi som Håkanson skrev på 60-talet och den poesi som finns representerad i *När stenen brinner*. Vad är det som förändrats?

- A Håkansons val av litterära förebilder.
- B Håkansons syn på poetens sociala roll.
- C Håkansons val av litterära teman.
- D Håkansons syn på språkets betydelse.

### 4. Vilket av nedanstående förslag passar bäst som rubrik för recensionen?

- A Björn Håkanson – från tradition till romantisk idealism.
- B Björn Håkanson – från nyenkel poet till drömdiktare.
- C Björn Håkanson – från politisk skald till borgerlig intellektuell.
- D Björn Håkanson – från befrielse till omprövning.

# Antibiotika i sjukhusvården

Hur används antibiotika på ditt sjukhus – kan användningen förbättras? Frågan ställdes till de lokala Stramagrupperna 2003 i samband med inbjudan att delta i ett försök att beskriva antibiotikaanvändningen i slutenvård. Intresset för studien blev mycket stort. Grupperna genomförde två unika nationella punktprevalensstudier, PPS 2003 och 2004. Studierna omfattar 50 till 60 procent av alla inneliggande patienter på svenska sjukhus under en dag. Unika data kring förskrivningsmönster relaterat till diagnos finns nu tillgängliga för webbaserad analys av Stramagrupperna. Dessa kan användas i kvalitetsarbetet för rationell antibiotikaanvändning, jämförelser mot givna rekommendationer och i patientsäkerhetsarbetet.

I Sverige finns en god kunskap om försäljning av läkemedel genom statistik från Apoteket AB. Vi har dock haft en bristfällig kunskap om och överblick över antibiotikas användning i slutenvården avseende indikationer och förskrivningsmönster. Tidigare studier har visat att om sådana uppgifter görs kända för förskrivarna kan det öka följsamheten med gällande terapiriktlinjer. I den svenska handlingsplanen mot antibiotikaresistens ingår under rubriken ”Övervakning av antibiotikaförskrivningen” som ett mål att ta fram sådan information, helst som kontinuerligt tillgängliga data men till en början via riktade punktprevalensundersökningar.

Strama erbjöd de lokala Stramagrupperna att delta i en nationell PPS över förbrukning och förskrivningsorsaker för antibiotika inom alla somatiska specialiteter under november 2003. Undersökningen upprepades november 2004.

Vi utarbetade ett webbaserat inrapporteringsystem för data och en likaså webbaserad rapportgenerator som möjliggör för Stramagrupperna att själva analysera och jämföra egna data mot övriga landet, det vill säga en form av nationellt kvalitetsregister.

Både PPS 2003 och 2004 genomfördes av Stramagrupperna på ett enastående sätt. Trots att stor arbetsinsats avkrävdes blev deltagandet högt och inrapporteringen av data var snabb och noggrann. 19 respektive 18 av 21 Stramagrupper rapporterade data. Patientmaterialet omfattar cirka 60 respektive 50 procent av det genomsnittliga antalet inneliggande patienter i svensk sjukvård under en dag. Fördelningen på kön, ålder, sjukhuskategorier och specialiteter är representativ för slutenvården.

Ur rapportgeneratoren kan vi söka detaljerade svar på antibiotikaanvändningen ner till lokal specialitet och diagnos för alla preparat som används vid behandling av infektioner orsakade av bakterier och svamp. Vi kan få svar på fördelningen mellan samhälls- och sjukhusförvärd infektion liksom andelen profylax.

Studierna baseras på 13 536 och 11 348 inneliggande patienter på 54 respektive 49 sjukhus. Sammanlagt har vi 8 237 registrerade terapier i vilka ingår 9 565 preparat. Resultaten från 2003 och 2004 visade god överensstämmelse.

Av alla inneliggande patienter behandlades omkring 32 procent med antibiotika, 17 procent för en samhällsförvärd infektion och 9 procent för en vårdrelaterad infektion. 6 procent fick antibiotika i profylaktiskt syfte inför en operation eller på grund av ökad infektionsrisk i samband med andra behandlingar eller tillstånd.

Med våra undersökningar kan vi beskriva antibiotiketrycket i slutenvården uttryckt som definierade dygnsdoser, DDD, per 100 inneliggande patienter. Genomsnittet var de två åren 40,3 respektive 43,1. Det innebär att varje inneliggande patient i genomsnitt utsätts för knappt en halv dygnsdos antibiotika per dag. Spridningen är emellertid mycket stor mellan olika verksamheter. Undersökningar genomförda inom intensivvården har visat på antibiotiketryck upp till 250 DDD per 100 inneliggande patienter.

Den mest använda antibiotikagruppen, räknat i DDD, vid behandling av vuxna var cefalosporiner. 22 till 24 procent av all antibiotikabehandling av vuxna utfördes med dessa preparat.

Den näst mest använda preparatgruppen var fluoro-kinoloner med 12 procent. Det är en antibiotikagrupp avsedd för komplicerade urinvägsinfektioner, tarm- och bukinfektioner.

Därefter kom specialpenicilliner som isoxazolylpenicillin och bredspektrumpenicilliner, mecillinam och amoxicillin, på 10 procent. Vanligt penicillin V följde på fjärde plats. Den profylaktiska användningen dominerades av isoxazolylpenicillin med 47 och 52 procent följt av cefalosporiner på omkring 18 procent. Användningen av cefalosporiner är därmed stor såväl vid behandling av akut infektion som vid profylax i samband med operation. Ensidig användning av en preparatgrupp utgör erfarenhetsmässigt en risk för ökad resistensutveckling.

Barnen behandlades i ännu större utsträckning med cefalosporiner. Men de barn som vårdas på sjukhus har allvarigare infektionsdiagnoser och är i mycket större utsträckning infektionskänsliga vilket förklarar behovet av en intensivare och bredare terapi.

Det kanske mest anmärkningsvärda fyndet var att den profylaktiska användningen i samband med operationer var alltför lång. Rekommendationen är en dos inför operation inom huvuddelen av allmänkirurgin och tre doser inom ett dygn för ortopedins rekonstruktiva ledkirurgi. Profylax gavs dock i mer än 24 timmar i 47 procent av alla terapier 2003 och knappt 40 procent 2004.

Vid analys av de olika diagnosgrupperna anser vi att det finns utrymme för att minska användningen av potenta antibiotika med brett antibakteriellt spektrum. Vid framför allt samhällsförvärdad lunginflammation kan fortfarande vanligt bencyclon användas, i synnerhet då patienten inte är infektionskänslig. En jämförelse mellan infektionsklinikernas och övriga medicinska specialiteters val av terapi vid samhällsförvärdad lunginflammation visar dock en tydlig förskjutning mot bredspektrumpreparat hos de senare.

Behandlingsmönstret för nedre urinvägsinfektion väcker flera frågor. För det första används fluorokinoloner i stor utsträckning vid behandling av kvinnor. För det andra domineras vårdrelaterade infektioner av nedre urinvägsinfektion i en sådan utsträckning att vi misstänker överdiagnostik och överbehandling. Detta är ett annat viktigt område att specialstudera och förbättra, framför allt rutinerna för diagnostik och kateterbehandling.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att PPS-studierna har givit oss ett av de största materialen i världen

över användningen av antibiotika på sjukhus. Internationella jämförelser är svåra att göra då det finns få andra studier och dessa oftast är små. De jämförelser vi kan göra tyder på att vi i Sverige ligger på en jämförbar nivå med Norge och Danmark. PPS kommer förhoppningsvis att leda till en mer rationell antibiotikabehandling med mer riktad behandling, medvetandegörande av över- och underbehandling, ökade möjligheter att motverka resistensutveckling inom slutenvård och större kontroll av kostnadsutvecklingen genom ökad följsamhet till behandlingsrekommendationer. De ger därmed underlag för diskussioner och förändringsprocesser i svensk sjukvård.

MATS ERNTELL

**Strama** = svensk nätverksorganisation som bildades 1995 och verkar för en rationell användning av antibiotika  
**profylax** = åtgärder i förebyggande syfte för att förhindra sjukdom eller annat oönskat tillstånd

## Uppgifter

**5. Inom vilket sammanhang kan användningen av antibiotika klart minskas, enligt PPS-undersökningarna?**

- A Vid barnsjukvård.
- B Efter operationer.
- C Vid lunginflammation.
- D Före kirurgiska ingrepp.

**6. Vad framhåller textförfattaren beträffande valet av preparat vid behandling av samhällsförvärdad lunginflammation?**

- A Att infektionsklinikerna i högre grad än andra medicinska specialiteter väljer lämpliga preparat.
- B Att infektionsklinikerna i lägre grad än andra medicinska specialiteter väljer lämpliga preparat.
- C Att både infektionskliniker och andra medicinska specialiteter väljer lämpliga preparat.
- D Att varken infektionskliniker eller andra medicinska specialiteter väljer lämpliga preparat.

**7. Den genomsnittliga användningen av antibiotika per dygn och person varierar mellan olika medicinska specialiteter. Hur stor var den totala användningen inom intensivvården jämfört med den inom slutenvården som helhet?**

- A Ungefär dubbelt så stor.
- B Ungefär fem gånger så stor.
- C Ungefär hundra gånger så stor.
- D Ungefär femhundra gånger så stor.

**8. Vad tror textförfattaren att Stramas undersökningar kan leda till?**

- A Att patienterna blir mer medvetna om de biverkningar som behandling med antibiotika kan innebära.
- B Att läkarna blir mer uppmärksamma på de riktlinjer som finns för användning av antibiotika.
- C Att det blir lättare att göra internationella jämförelser kring antibiotikabehandling på sjukhus.
- D Att kostnaderna blir lägre om antibiotikan byts ut mot andra, mer effektiva preparat.

# Intensivodling av skog

Genom intensivodling av skog på vissa marker skapar man de bästa möjligheterna att spara skyddsvärda miljöer på andra ytor.

Det är en slutsats man kan dra av de resultat som uppnått inom forskningsprogrammet Fiberskog, som startades 1997. Det finns möjligheter att skapa större nytta för miljövård och rekreation genom att differentiera användningen av skogsmarken mer än vad man gjort hittills.

Ett område som studerades av Fiberskog var Fulltofta i södra Skåne. Fulltofta ägdes av Malmöhus läns landsting, som ville att man vid skötseln skulle ta stor hänsyn till natur-, miljö- och friluftsintressen. Hela 90 procent av området bestod av skog, varav mer än hälften var barrskog. Cirka 20 procent var lövskog med bok och ek.

Forskarna inom Fiberskog gjorde upp modeller för hur utfallet skulle bli om man skötte området på traditionellt sätt respektive med mer differentierad användning. Med hjälp av så kallade framskrivningsprogram analyserades konsekvenserna under 100 år med de olika alternativen.

För intensivodlingsalternativet valdes marker ut som redan var bevuxna med gran, och som inte var aktuella för till exempel miljövård eller rekreation. Totalt blev det knappt 20 procent av den totala markytan i området.

Resultatet av beräkningarna på Fulltofta blev att traditionell skötsel skulle ge den största ekonomiska vinsten, men de lägsta resultaten för mängden äldre skog, lövskog och rekreationsskog. Alternativet med intensivodling enligt Fiberskogs-konceptet skulle ge betydligt bättre resultat på dessa områden, och ett ekonomiskt utfall som vore cirka tio procent högre än om man tog samma hänsyn till miljövård och rekreation utan att samtidigt satsa på intensivodling någonstans.

Exemplet Fulltofta visar på en grundtanke i Fiberskogsprogrammet, nämligen att man måste se frågan på landskapsnivå i stället för på beståndsnivå. Då kan man välja ut de områden som av andra skäl är lämpligast som rekreationsskog, eller för att odla mer lövskog, och kompensera detta ekonomiskt genom att intensivodla marker som i alla fall inte används för annat än skogsproduktion. Med detta synsätt kan man behålla en hög avverkningsnivå och kostnadseffektiv skogsproduktion utan att äventyra några naturvårdsvärden.

Detta var ett exempel från Skåne. När Fiberskogsforskarna försökt kartlägga var det är lämpligast att bedriva intensivodling kom man fram till att intensivodlingen måste ge en merproduktion på minst fyra kubikmeter stamved per år och hektar för att det ska löna sig.

– Denna merproduktion kan uppnås i hela Sverige, men den högsta merproduktionen (10–14 kubikmeter) har du inte i Skåne, där granskogen redan växer mycket snabbt, utan i sydvästra Sverige och i Sveriges mellersta och norra delar, säger projektledaren Johan Bergh. Mängden lämplig och tillgänglig mark skiljer sig mycket mellan olika län, om man tar hänsyn till andelen skogsmarksareal och skogens naturliga bördighet, samt naturvårds- och friluftsintressen. De riktigt stora arealerna verkar finnas i mellersta och norra Sverige, samt i delar av Småland, Halland och det tidigare Älvsborgs län.

Samtidigt betonar man från Fiberskog att arealerna i de sydligaste och sydöstra delarna av landet troligen är underskattade. Detta eftersom man räknat ganska högt på den naturliga produktionsförmågan.

Intensivodlingen av gran enligt Fiberskog bygger på tillsatser av en komplett gödselgiva, så kallad balanserad näringstillförsel. Man analyserar varje år näringstillståndet i barren. Med utgångspunkt från kvävehalten i barren avgörs först hur mycket kväve som ska tillsättas. Därefter anpassas övriga näringsämnen så att förhållandet mellan dessa och kvävet blir det idealiska. Genom att barranalyserna upprepas kan man rätta till eventuella näringsobalanser genom att korrigera näringstillförseln till nästa år.

– En kraftigt ökad tillväxt skulle också innebära att betydligt mer kol lagrades i skogen, vilket bidrar till att dämpa växthuseffekten, säger Johan Bergh.

Hittills har undersökningar av eventuella kväveläckage från näringstillförsel visat att det mesta av kvävet stannar i träden. Mätningarna visar också att det kväve som inte hamnar i träden i stället fastläggs i marken.

Slutsatserna från Fiberskogs forskare är att skogsskötsel med intensivodling av gran ska utföras på friska och fuktiga välarronderade marker med ringa miljövärden. Man slår fast att en snabb och säker etablering med hög överlevnad är en nyckel till framgång.

Man menar att markbehandling i form av djupplöjning är en effektiv metod som minskar konkurrensen från andra växter och skador av sork eller frost.

Väl etablerad ungskog bör vårdas med röjning av främst självsådda plantor. Gallringar i unga bestånd bör vara starka och ofta återkommande, medan äldre bestånd bör gallras svagt eller inte alls.

Behovsanpassad näringstillförsel startar i ungskogsfasen med låga givor vartannat år, för att sedan övergå till femåriga spridningsintervall då beståndet slutit sig.

Vid beståndsavveckling måste man tillämpa skärmställningar eller andra metoder som minskar risken för näringsläckage.

Skadeförebyggande åtgärder mot främst vind och snö, samt rotröta, bör ges hög prioritet vid intensivodling.

NILS LINDSTRAND

**arronderade** = planerade och avgränsade

**skärmställning** = kvarlämnade träd på ett hygge

## Uppgifter

**9. Enligt texten tror man att skogsmarksarealerna i vissa delar av landet är underskattade. Vad är det som har underskattats?**

- A Arealernas naturliga näringsinnehåll.
- B Arealernas miljövärden.
- C Arealernas förutsättningar för ökad produktion.
- D Arealernas utbredning och totala storlek.

**10. Hur ska man enligt texten hantera ett bestånd som intensivodlas?**

- A Genom att plantera beståndet i omgångar och därefter markbehandla.
- B Genom att ge en noga avvägd mängd gödsel och skydda mot skador.
- C Genom att både gallra och djupplöja regelbundet.
- D Genom att öka mängden näring efterhand och avverka allt samtidigt.

**11. Vad är, enligt forskarna, centralt för att nå ett gott resultat vid intensivodling?**

- A Storleken på planteringen.
- B Surhetsgraden i marken.
- C Plantornas etableringsförmåga.
- D Ungskogsfasens längd.

**12. Hur kan forskningsprogrammet Fiberskog bäst beskrivas?**

- A Som ett försök att integrera och skapa balans mellan löv- och barrskog.
- B Som ett försök att öka konkurrensen inom skogsbruket.
- C Som ett försök att etablera skogsodling på områden där sådan normalt inte förekommer.
- D Som ett försök att förena produktion och miljöhänsyn inom givna naturområden.

# Unga och brott i Finland

En kommission som berett en omfattande reform av det finländska brottspåföljdssystemet för unga har överlämnat sitt betänkande till landets justitieminister. Kommissionen anser att brott som begåtts av unga måste åtgärdas snabbt och effektivt. Både när ärendet behandlas och straffet döms ut måste man beakta den unga personens levnadsförhållanden och de faktorer som lett till brottet. En ung person måste få det stöd som han eller hon behöver i alla skeden av behandlingen av ärendet. Ungdomsstraffet måste beakta den dömdes specialbehov men ändå vara tillräckligt hårt så att det påverkar hans eller hennes liv.

Det ungdomsstraff som tillämpats på försök i vissa områden bör införas i hela landet, anser kommissionen. På grundval av erhållna erfarenheter föreslås dock en hel del ändringar i det nuvarande ungdomsstraffet. Strävan är att i ännu högre grad rikta det nya straffet till sådana ungdomar för vilka villkorligt straff inte är tillräckligt kännbart och effektivt. Ungdomsstraffets användningsområde utvidgas också till brott som begåtts av 18–20-åringar. Det ungdomsstraff som nu tillämpas på försök kan dömas ut endast för brott som begåtts när gärningsmannen varit under 18 år. Straffet skall liksom nu vara minst fyra månader och högst ett år. Den dömda skall övervakas under strafftiden. Kriminalvårdsväsendet skall fortfarande ansvara för verkställigheten.

Straffet uppdelas i ett grundstraff och ett ungdomsstraff förenat med arbetstjänst. Grundstraffet skall omfatta övervakningsbesök, uppgifter och program som främjar den övervakades sociala förmåga samt stöd och handledning i anslutning till dem. En dömd som försummat ett besök kan åläggas att infinna sig till följande besök. En betydande ändring jämfört med nuläget är att det kan bestämmas att ungdomsstraffet helt eller delvis skall avtjänas i form av mental- eller missbrukarvård, som i regel kompletterar grundstraffet. Bakomliggande orsaker till ändringen är erfarenheterna av nämnda problem som en bidragande faktor till att unga begår brott.

Kommissionen anser inte att det finns skäl att sänka åldersgränsen för straffrättsligt ansvar, som i dagsläget är 15 år. I dag är det barnskyddet som förfogar över de lämpligaste metoderna när det gäller barn under 15. Det är inte förnuftigt att göra dem till en del av det straffrättsliga systemet, och det finns inte heller några hållbara praktiska orsaker till det. Däremot innehåller kommissionens förslag en mängd rekommendationer gällande denna åldersgrupp. Det finns olika metoder att ingripa när barn under 15 år gör sig skyldiga till brott, och de borde också användas med större eftertryck än för närvarande, påpekar

kommissionen. Det är av stor vikt att barnskyddssystemet fungerar. Den som är under 15 år kan bli skadeståndsansvarig. Förlikning kan tillämpas vid behandlingen av brottet, varvid barnet genom att träffa sakägaren kan fås att ta ansvar för sin gärning. Brottet kan bli föremål för polisundersökning, och kommissionen föreslår att polisen vid behov skall kunna gripa barnet för högst 12 timmar. Ett nytt sätt att få slut på ett barns brottsliga verksamhet som kommissionen föreslår är att socialväsendet vid behov ordnar ett särskilt diskussionstillfälle om barnets situation, där bl.a. alla berörda parter i barnets livsmiljö är med.

Man borde se till att föräldrarna till misstänkta som är under 18 år oftare deltar i förhören och rättegångarna och alla andra skeden under förhandlingen. För närvarande är föräldrarna mycket sällan närvarande vid rättsbehandlingen av brott som deras barn har begått. I stället för deltagandeplikt kunde föräldrarna t.ex. ges ekonomiskt stöd av kommunens socialväsende, om det finns ekonomiska hinder för deltagandet. Dessutom kunde meddelanden och kallelser formuleras så att föräldrarna uppmuntras att delta.

Kommissionen betonar att reseförbud som polisen utfärdar är användbara för att bryta ungdomars brottsspirral. Den som ålagts reseförbud får t.ex. inte avlägsna sig från en viss ort eller ett visst område, eller så kan han eller hon åläggas att befinna sig på en viss plats (t.ex. hemma) eller förbjudas att vistas inom ett visst område.

En nyhet som föreslås är att åklagarna kan fatta beslut om åtalseftergift även på den grunden att den unge deltar i något projekt som främjar den sociala förmågan. Åklagaren kan också skjuta upp sitt åtalsavgörande gällande brott som begåtts av den som är under 18 år, t.ex. därför att man försöker komma överens om saken. Det kan gälla att den unge deltar i ett projekt av ovan nämnd typ, eller har sökt sig till social- och hälsovården, t.ex. till missbrukarrehabiliteringen.

Åklagaren kan också fatta villkorligt beslut om åtalseftergift. Beslutet kan återtas om den unga personen gör sig skyldig till ett nytt brott under en prøvotid på sex månader. Beslutet om åtalseftergift skall alltid fattas vid ett personligt möte med den unga personen. Till mötet kallas även den misstänktes vårdnadshavare och en företrädare för de sociala myndigheterna. Kommissionen betonar betydelsen av direkt respons. Om polisen inte för en sak vidare till åklagaren, skall polisen normalt ändå alltid tillrättvisa en person under 18 år som gjort sig skyldig till ett brott.

Nya former av straff som kommissionen funderat på är bl.a. arrest, av domstolen utfärdad straffvarning och

villkorlig domseftergift. Det anses dock inte nödvändigt att införa dem vid sidan av de övriga förslagen. Däremot finns det anledning att i framtiden utreda användningen av elektroniskt övervakad hemarrest mera ingående än vad som varit möjligt inom ramen för kommissionens arbete.

Kommissionen anser att förlikning är en bra och användbar metod vid behandlingen av brott som begåtts av barn och ungdomar. Kommissionen stöder planerna på att göra förlikningen riksomfattande.

**barnskyddet** = ett system av förebyggande åtgärder, öppenvårdstjänster och stödåtgärder, omhändertagande och vård utom hemmet

**förlikning** = uppgörelse mellan parter i tvist

## Uppgifter

### 13. Vilken är en av kommissionens grundtankar om påföljdssystemet för unga brottslingar?

- A Det är framför allt brottets svårighetsgrad som ska styra valet av påföljd.
- B Påföljden bör vara minst fyra månaders och högst ett års fängelsestraff.
- C Det krävs kännbara fängelsestraff för att förstärka påföljdssystemets avskräckande effekt.
- D Påföljden ska utformas utifrån en klar hänsyn till individens situation.

### 14. På vilket sätt föreslår kommissionen att ungdomsstraffet ska förändras?

- A Straffet ska kunna ersättas av elektronisk övervakning.
- B Straffet ska kunna omvandlas till vård.
- C Straffet ska på sikt kunna ersätta grundstraffet.
- D Straffet ska kunna begränsas till att omfatta högst ett år.

### 15. Kommissionen anser att unga bör kunna slippa åtal under en viss förutsättning. Vilken?

- A Att den unge accepterar att delta i social träning.
- B Att föräldrarna aktivt deltar i rehabiliteringsarbetet.
- C Att den unge accepterar förlikning som behandlingsmetod.
- D Att de sociala myndigheterna övertar straffövervakningen.

### 16. Hur ser kommissionen på föräldrarnas roll i den rättsliga behandlingen av ungdomsbrott?

- A Man bör på olika sätt underlätta för föräldrarna att närvara vid förhandlingar.
- B Man bör kräva att föräldrarna deltar vid såväl förhör som rättegång.
- C Föräldrarna bör ges fortlöpande information om hur processen fortskrider.
- D Föräldrarna bör uppmanas att delta aktivt och framföra egna ståndpunkter vid förhandlingar.



# Genus och språk

I alla samhällen vi känner till finns det kulturella föreställningar om kvinnligt och manligt. Sådana föreställningar rör så gott som alla aspekter av mänskligt liv – naturligtvis också språket. När vi studerar hur människor använder sitt språk i tal och skrift så är ju talaren eller skribenten antingen en kvinna eller en man, en flicka eller en pojke. Innebär det då att all forskning om hur människor använder språket har ett genusperspektiv? Nej, så är det förstås inte. Här ska jag ge en kort introduktion till vad genusperspektiv innebär för språkvetare och hur forskningsfrågorna har förändrats.

På 1970-talet växte kvinnoforskningen fram vid universiteten i västvärlden. I dag kallas det genusforskning eller genusvetenskap och är ett tvärvetenskapligt kunskapsområde. Parallellt med den tvärvetenskapliga genusforskningen växte också inomvetenskaplig genusforskning fram inom en lång rad fält, exempelvis historia, litteraturvetenskap, sociologi och språkvetenskap.

Hur ska man på kortast möjliga sätt förklara vad genusforskning är? Om vi ser till språkvetenskapen kan vi säga att forskningen ska problematisera förhållandet mellan språk och genus. Om man ska kunna tala om problematisering så räcker det inte att enbart visa att användningen av ett visst språkdrag har ett samband med talarens/skribentens kön. Genus får inte bli analysens slutpunkt, utan forskaren måste gå vidare och diskutera på vilket sätt genus har betydelse i det aktuella fallet. Ytterligare ett krav på forskning med genusperspektiv är att det ska finnas en klar anknytning till genusforskningens teorier.

Genusforskning utmärks alltså av att genus är den analytiska kategori som man använder sig av. Även för den som inte är genusforskare kan kön vara en faktor som har betydelse för tolkningen av undersökningens resultat. Som ett exempel kan vi tänka oss en undersökning av skrivförmågan hos elever i skolor fem. I en sådan undersökning är det troligt att en del av de resultat som forskaren finner har en koppling till skribentens kön. Men den här undersökningen syftar till att problematisera skrivförmågan i sig och anknyter därför till skrivteorier. Genus blir då inte en central kategori för analysen utan i stället blir kön en variabel som har ett samband med de resultat man funnit.

Genusforskaren Hillevi Ganetz framhåller att det inte finns någon motsättning mellan forskning som har ett genusperspektiv och forskning som behandlar kön som variabel. De resultat som framkommer ur den tänkta undersökningen av femmornas skrivande kan i ett nästa skede analyseras i genusperspektiv, antingen av den

ursprungliga forskaren eller av en annan som blivit intresserad av något av resultaten från skrivundersökningen.

Hur man har handskats med kategorin genus och vilka frågor forskarna har ställt har förstås förändrats med tiden. När den moderna genusforskningen tog fart i början av 1970-talet blev Robin Lakoffs skrift *Language and women's place* startskottet för språkvetarna. En av huvudfrågorna i boken är: Hur talar kvinnor och män? Om man formulerar frågan på det viset så framstår kvinnor som en homogen kategori, alltså som att alla kvinnor pratar mer eller mindre på samma sätt. Och likaså männen – även de pratar alla på samma sätt, dock på ett helt annat vis än kvinnor gör.

Nu mera formulerar man inte så allomfattande forskningsfrågor. Forskarna tar hänsyn till att också ålder, klass, etnicitet, sexuell läggning och andra faktorer påverkar hur människor använder språket. Ser vi till det talade språket är det inte enbart talarens egen person som påverkar språkbruket utan också exempelvis talsituationen och samtalspartnern. Under loppet av en dag försätts de flesta av oss i en rad olika situationer där vi ibland har makt och inflytande och ibland inte. Ibland har vi en expertroll, i andra situationer är vi noviser. Det är många olika faktorer som påverkar hur vi använder språket i alla dessa situationer.

Ett exempel på hur vi formulerar forskningsfrågor i dag kan hämtas ur en färsk bok av två av världens ledande forskare på området, Penelope Eckert och Sally McConnell-Ginet. De ställer frågan: Vilka språkliga resurser använder sig människor av för att visa fram sig själva som vissa typer av kvinnor eller män?

Om vi jämför denna fråga med 1970-talsforskarnas fråga märker vi ett par tydliga perspektivförskjutningar. Den första har redan diskuterats – numera ser vi inte kategorierna ”kvinnor” respektive ”män” som homogena. Den andra perspektivförändringen har att göra med synen på identitet och det som har kallats performativitet. Detta begrepp fokuserar framförandet av olika handlingar. För oss språkvetare innebär tankarna om performativitet att vi på sätt och vis vänder upp och ner på tidigare tankar om språk och identitet. Tidigare har vi tänkt oss att en individ har tillägnat sig en viss identitet, och att denna identitet i sin tur påverkar hur personen talar. När man i stället fokuserar framförande och utförande av handlingar, så menar man att de handlingar och språkhandlingar vi utför kommer att påverka vår identitet.

Båda sätten att se på identitet är förstås giltiga och utesluter inte varandra. Jag tror dock att vi lärare har nytta av att reflektera kring hur varje människas handlingar också

kommer att påverka hennes identitet. Det är även frågor som man kan diskutera med eleverna. De av våra elever som är intresserade av feminism och genusforskning är nog redan bekanta med detta sätt att tänka.

Genusforskningen är ett dynamiskt fält där nya inriktningar växer fram. I dag talar vi om fyra inriktningar: kvinnoforskning, jämställdhetsforskning, mansforskning och queerforskning.

Nu undrar kanske en del läsare vart feminismen tog vägen i den här översikten. Vissa forskare ser feministisk forskning som ett femte område. Jag har anslutit mig till Britt-Marie Thuréns sätt att beskriva genusforskningen. Hon menar att alla de fyra områdena kan ha en feministisk inriktning, men inget av områdena måste ha det. Om forskningen är feministisk eller ej beror snarast på hur central analysen av maktförhållanden är.

Genusforskningen på 1970-talet handlade mycket om att synliggöra kvinnor – den halva av befolkningen som varken syntes i forskningen eller i historieskrivningen. Vi

fick också en jämställdhetsforskning. Båda dessa forskningsansatser problematiserar androcentrismen, det vill säga att mannen är den underförstådda normen i alla sammanhang.

Under 1990-talet började mansforskningen bli ett eget fält. Här undersöker man maskuliniteter, vilket innebär att man studerar vilka olika möjligheter det finns att utforma en manlig identitet i en viss kultur. I början av vårt århundrade slog begreppet queer igenom på allvar. För en kort definition av queerforskningen citerar jag Thurén, som beskriver den som ”dels en teoretisk riktning inom forskning om homosexuella, dels ett ifrågasättande av heterosexualitetens ställning i samhälle och kultur”. Queerforskningen problematiserar alltså samhällets så kallade heteronormativitet, det vill säga det outtalade antagandet att alla människor är heterosexuella.

MARIA OHLSSON

## Uppgifter

### 17. Vad vill textförfattaren visa med sitt exempel om en undersökning av femteklassares skrivförmåga?

- A Att genusforskningen kan avse en särskild vetenskapsgren men också omfatta flera olika.
- B Att genusperspektivet lättare kan tillämpas inom vissa forskningsfält än inom andra.
- C Att även studier utan uttalat genusperspektiv kan bidra till genusforskningen.
- D Att forskare med genusperspektiv alltmer kommit att inspirera forskare på andra områden.

### 18. Vad skiljer enligt textförfattaren dagens forskning om språk och genus från 1970-talets?

- A Insikten att kön bara är en av många faktorer som påverkar människors språk.
- B Insikten att kön handlar mer om språkkultur än om natur och biologi.
- C Insikten att sambandet mellan språk och könstillhörighet är starkare än man tidigare trott.
- D Insikten att språk bör studeras på gruppnivå snarare än på individplanet.

### 19. Hur har tankarna om performativitet förändrat språkvetarnas syn på förhållandet mellan individens språk och identitet?

- A Språket ses numera framför allt som ett sätt att uttrycka identiteten.
- B Språket anses numera också forma identiteten.
- C Språket betraktas numera som alltmer frikopplat från identiteten.
- D Språket uppfattas numera som identiskt med identiteten.

### 20. Vilket av följande svarsförslag anger ett av textens huvudteman?

- A Vilka är dagens genusforskare?
- B Vad tycker dagens genusforskare?
- C Vilka frågor sysselsätter dagens genusforskare?
- D Vilka slutsatser drar dagens genusforskare?

